

Update van het rapport over kaftan TM-5697-1

Naar aanleiding van het onderzoeksrapport over een kaftan (TM-5697-1) dat het Wereldmuseum in december 2024 heeft opgesteld, zijn er nog vragen gerezen over de toegeschreven culturele oorsprong. Dit rapport is opgesteld naar aanleiding van een vraag van het Marokkaanse Ministerie van Jeugd, Cultuur en Communicatie over de oorsprong van kaftan TM-5697-1 in de collectie van het Wereldmuseum Amsterdam, en is gebaseerd op informatie uit het archief, de database en interne correspondentie van het museum. De bezwaren die naar aanleiding van dit eerdere rapport zijn geuit, hebben betrekking op de juistheid van een deel van de verzamelde informatie, wat het museum ertoe heeft aangezet om nieuwe bronnen te onderzoeken en de informatie opnieuw te evalueren. In dit document vatten we de bevindingen van ons verdere onderzoek samen, dat daarmee een aanvulling vormt op ons eerdere onderzoeksrapport.

Fluwelen kledingstukken met gouddraadbordursels worden in de hele Maghreb gemaakt en daarom richtte het onderzoek van het museum zich op de specifieke stijl van deze kaftan – namelijk de twee pauwen aan de onderkant van het kledingstuk en de verspreide bloemen-, planten- en vogelmotieven – om te bepalen of er op basis van deze ontwerpen meer specifieke informatie over de herkomst kon worden gevonden.

De oorspronkelijke bronnen van het museum werden geëvalueerd en uitgebreid met gedrukte publicaties en online getuigenissen. Hierdoor werden betrouwbare bronnen gevonden die wijzen op de productie van fluwelen kaftans met twee met gouddraad geborduurde pauwen aan de onderkant in Fez in de tweede helft van de twintigste eeuw. Uit online bronnen en geraadpleegde literatuur blijkt ook dat Maison Azzi in Constantine sinds enkele tientallen jaren een soortgelijke kaftan met twee pauwen aan de onderkant produceert.

Tot op heden hebben museumonderzoekers geen andere moderne producenten van zwarte fluwelen kaftans met twee met gouddraad geborduurde pauwen aan de onderkant in Algerije gevonden. In het licht van deze bevindingen heeft het museum de productie van dit type kaftan kunnen herleiden tot Fez en Maison Azzi. Voorlopig wordt dit zo vastgelegd in de documentatie van het museum.

Registratie van de kaftan in de collectiedatabase van het Wereldmuseum

De documentatieafdeling heeft de online beschrijving van kaftan TM-5697-1 bijgewerkt op basis van de nieuwe bevindingen. De vorige online beschrijving is hieronder ter referentie te vinden, evenals de nieuwe beschrijving. Er is ook een bibliografie met meer gedetailleerde bronnen opgenomen. Er wordt voortdurend onderzoek gedaan naar de collecties van het Wereldmuseum om ervoor te zorgen dat de informatie die aan het publiek wordt gepresenteerd zo actueel mogelijk is. Daarom kunnen de documentatiegegevens veranderen naarmate er nieuw onderzoek wordt gedaan.

De bijgewerkte online beschrijving luidt als volgt:

Deze kaftan is gemaakt van zwart fluweel en geborduurd met gouddraad. Hij heeft een opengewerkte kraag en een rij gevlochten knopen aan de voorkant. Het borduurwerk bestaat uit bladeren, bloemen en pauwen. De kaftan is rond 1970 door de schenker gekocht van een familie in Tlemcen, in het noordwesten van Algerije. De kaftan is waarschijnlijk gemaakt rond de tijd dat hij door de schenker werd aangekocht; dit blijkt uit het moderne ontwerp, dat meer aansluitend is en smallere mouwen heeft (R. Alaoui, *Costumes et Parures du Maroc*, pp. 106–110; Mackie, *Embroidery in Everyday Life*, p. 13).

Deze kaftan werd waarschijnlijk gebruikt als onderdeel van een huwelijksceremonie, maar kon ook worden gedragen bij andere feestelijke gelegenheden (Ougouag-Kezzal, *Les cérémonies du mariage à Tlemcen*; Mackie, *Embroidery in Everyday Life*). Een opvallend ontwerpelement van deze kaftan, de twee pauwen aan de onderkant van de voorpanelen, is sinds de tweede helft van de 20e eeuw gebruikelijk in Fez (Mackie, *Embroidery in Everyday Life*, p. 13). Volgens Louise Mackie

was "de pauw in de jaren tachtig het populairste bruidsmotief op gouddraadborduurwerk in Fez. De algemene techniek van gouddraad op fluweel is een belangrijk exportproduct geweest van Fez naar andere islamitische en Afrikaanse landen (Mackie, *Handmade Textiles in Fez*, 91-92).

Een soortgelijk exemplaar bevindt zich in het Textiel Onderzoekscentrum in Leiden, verzameld in Taroudant in 2001 en toegeschreven aan Fez (TRC-collectie TRC 2001.0171). Kaftan TM-5697-1 is verzameld in Tlemcen, in het westen van Algerije, dicht bij de Marokkaanse grens, en het is mogelijk dat hij in Fez is gemaakt voor een bruid in Tlemcen. Dat gezegd hebbende, worden soortgelijke exemplaren geproduceerd en verkocht in Constantine door het atelier Maison Azzi, dat in 1965 is opgericht (zie Seyboussetimes, 17 mei 2022).

Het is onduidelijk wat Maison Azzi heeft geïnspireerd om twee pauwen aan de onderkant van de kaftan te ontwerpen, maar het pauwenmotief is sinds het einde van de negentiende eeuw in Algerije gedocumenteerd. Een voorbeeld van een dergelijke kaftan is te vinden in het Musée du Quai Branly in Parijs (inventarisnummer 74.1987.2.8; oud inventarisnummer M.87.2.8).

Kleding en voorwerpen van fluweel met gouddraadborduurwerk worden al eeuwenlang in de hele Maghreb – Libië, Tunesië, Algerije en Marokko – vervaardigd. Kaftans zijn waarschijnlijk geïntroduceerd tijdens de Ottomaanse verovering van Noord-Afrika. Een alternatieve theorie suggereert dat ze hun intrede deden toen bevolkingsgroepen vanuit islamitisch Spanje naar Noord-Afrika migreerden. Dezelfde oorsprong wordt gesuggereerd voor de techniek van het borduren met gouddraad op fluweel (Huart, "Kaftan", *Encyclopaedia of Islam*; Chidiac, Hana, Berthon, Magali, red., *Au fil de l'or* (2025)). Het maken en borduren met gouddraad werd van oudsher gedaan door joodse makers in de regio (Champlault en Muller-Lancet ed. *La vie juive au Maroc*). Voor vergelijkingen van de techniek van het borduren met gouddraad op fluweel in Noord-Afrika, zie ook in onze collectie TM-6353-2, WM-63508 – WM-63511, RV-1040-1, TM-6487-3, RV-4399-115, WM-74316, WM-57526. In 2025 werd de Marokkaanse kaftan opgenomen op de Representatieve Lijst van Immaterieel Cultureel Erfgoed van de Mensheid.

Eerdere online beschrijvingen luiden als volgt:

2016 – 2024

Kaftans in deze stijl werden vanaf de Ottomaanse periode gemaakt in de Algerijnse stad Constantine, waar ze "qaftan al-qadi" (kaftan van de rechter) werden genoemd. Vanaf het midden van de 20e eeuw werden ze ook gemaakt in Fez (Marokko). De stijl van deze kaftan lijkt te wijzen op Fez als plaats van herkomst, evenals het feit dat er veel handel was tussen Tlemcen en Marokko (info G. Vogelsang-Eastwood, 2016). Het is echter ook heel goed mogelijk dat ze afkomstig zijn uit Constantine, waar het kleermakersatelier Maison Azzi in de 20e eeuw, vanaf 1965, soortgelijke kaftans maakte (info J. Benessam, 2018). Verder onderzoek naar het fluweel en het borduurwerk kan een definitief antwoord geven over hun oorsprong.

2024 – 2025

Zware fluwelen mantel/kaftan, met gouddraadborduurwerk met bloemmotieven en pauwen. De exacte herkomst van dit stuk is onbekend. Deze kaftan werd rond 1970 door de schenker gekocht van een familie in Tlemcen, in het noordwesten van Algerije. Er is veel handel tussen Tlemcen en het nabijgelegen Marokko. Soortgelijke kaftans worden gemaakt in Fez in Marokko, maar ook in Constantine en Annaba in Algerije.

Bibliografie, geraadpleegde bronnen

Alaoui, Rachida. *Costumes et Parures du Maroc*. Parijs: ACR Edition, 2003.

Belkaid, Leyla. *Costumes d'Algérie*. Parijs & Skikda: Editions Du Layeur & Editions Messikh, 2003.

Leyla, Belkaid. *Entangled Styles: Mediterranean Migration and Dress in Premodern Algiers*. In Elizabeth A. Fraser, red. *The Mobility of People and Things in the Early Modern Mediterranean*. New York: Routledge, 2019.

Champlault, Dominique en Aviva Muller-Lancet, red. *La vie juive au Maroc*. Jeruzalem: Israel Museum, 1986.

Chidiac, Hana, en Berthon, Magali, red. *Au fil de l'or, L'art de se vêtir de l'Orient au Soleil Levant*. Parijs: Skira, 2025.

Erzini, Nadia.

"The survival of textile manufacture in Morocco in the nineteenth century." In Behrens-Abouseif, Doris en Vernoit, Stephen. *Islamic Art in the 19th century*. Leiden, Brill, 2006, 157 – 190.

Goichon, Anne-Marie, "La broderie au fil d'or en Fes", *Hesperis* 26, 1939, pp. 49–85, en 241–281.

Huart, Clement. *Kaftan*. *Encyclopaedia of Islam*. Leiden: Brill, 1913–1936.

Mackie, Louise W. "Embroidery in the everyday life of artisans, merchants, and consumers in Fez, Morocco, in the 1980s." *Textile Society of America Symposium Proceedings*, 1992.

Ougouag-Kezzal, Ch. "Les cérémonies du mariage à Tlemcen." *Lybica* n° 30-31, 1982.

Vogelsang-Eastwood, Gillian. *Fes Gold Embroidery*. Website van het Textile Research Centre, 2017.
<https://trc-leiden.nl/trc-needles/regional-traditions/middle-east-and-north-africa/pre-modern-middl...>